

18. Yüzyıl Osmanlı Fakihlerinden Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Risâle fi'd- duhân Adlı Risalesinin Tahkikli Neşri ve Tahlili

(Edition Critique and Analysis of Risâlah fi'd-dukhân by 18th-Century Ottoman Faqih
Sacaqlizâdah Mehmed Efendi)

Ramazan Çöklü

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Assist Professor Çanakkale Onsekiz Mart Üni.
İlahiyat Fakültesi Faculty of Theology
Arap Dili ve Belagatı Arabic Language and Literature
Çanakkale | Türkiye Çanakkale | Türkiye
ramazancoklu55@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3639-1600

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 24/Ocak/2024 Received | 24/January /2024
Kabul Tarihi | 21/Haziran /2024 Accepted | 21/June/2024
Yayın Tarihi | 30/Haziran/2024 Published | 30/June/2024

Atıf | Cite as:

Çöklü, Ramazan. "18. Yüzyıl Osmanlı Fakihlerinden Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Risâle fi'd-duhân Adlı Risalesinin Tahkikli Neşri ve Tahlili [Edition Critique and Analysis of Risâlah fi'd-Dukhân by 18th-Century Ottoman Faqih Sacaqlizâdah Mehmed Efendi]". Tokat İlmîyat Dergisi 12/1 (Haziran | June 2024), 139-162.

[https:// DOI: 10.51450/ ilmiyat.1424780](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1424780)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iTenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iTenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Edition Critique and Analysis of *Risālah fi'd-dukhān* by 18th-Century Ottoman Faqih Sacaqlizādah Mehmed Efendi

Abstract: In the Ottoman period, scholars discussed current fiqh issues, topics that occupied the agenda of the scholars, and their place in sociocultural life mostly in treatises. This makes the treatises written in the Ottoman period important not only in terms of scholarship but also in terms of history and culture. In this study, the *Risālah fi'd-dukhān* written by Sacaqlizādah Mehmed Efendi, an Ottoman scholar, on the ruling of smoking tobacco was analyzed and its critical edition was realized. This work is important in three ways; the first is that it was written by Sacaqlizādah Mehmed Efendi, one of the famous and versatile scholars of the period. Sacaqlizādah was one of the most prominent scholars in the 18th century Ottoman society, both for the works he wrote and for the education, training and irshād activities he pioneered. Sacaqlizādah, who was Hanafi in practice and Māturīdī in belief, was a versatile scholar who took lessons from various teachers both in Anatolia and Damascus and wrote works in many fields of Islamic sciences. Sacaqlizādah, who taught in madrasas in Aleppo and Marash, has many works, some of which have not yet been published, in various branches of Islamic sciences such as Arabic language, hadith, kalām, qiraat, philosophy and logic, especially fiqh. Although many tobacco treatises written in the Ottoman period have been published and Sacaqlizādah Mehmet Efendi's opinion has been especially included in the studies on this subject, his work had not yet been published. However, Sacaqlizādah was one of the famous and respected scholars of his time. In this study, his aforementioned work has been brought to the world of science and his opinion on the subject has been explained in detail together with his evidences. Second, despite its small volume, the *Risālah fi'd-dukhān* bears traces of the religious, scholarly and sociocultural life of the Ottoman people of the period. The work contains information on the tobacco smoking technique, frequency, and some of the benefits that the people of that period expected from tobacco. Therefore, the treatise is important not only from a scholarly perspective but also from a historical perspective. The third is that it is the treatise of one of the two famous scholars in the Ottoman geography of the 17th and 18th centuries who had a teacher-student relationship. Namely, Sacaqlizādah Mehmed Efendi was a student of 'Abd al-Ghani al-Nablusi (d. 1143/1731), who argued that smoking tobacco was permissible, but unlike his teacher, he thought that smoking tobacco was haram. The two scholars may have discussed this issue during class. In this case, the *Risālah fi'd-dukhān* is the work of a scholar who disagreed with his teacher on the ruling of a current issue. Another important aspect of this study is that the debate on the ruling on tobacco and smoking is still alive today. In other words, with the advancement of science and technology today, more concrete information about the effects of smoking tobacco on human health has become available, and as a result, the number of those who argue that smoking is absolutely haram has increased. On the other hand, *Risālah fi'd-dukhān* also contains information that will be of interest to health professionals as well as those who are curious about the religious dimension of the issue. Those who claimed that smoking was permissible in 18th-century Ottoman society argued that it was beneficial to human health in various ways. Sacaqlizādah, who held that smoking tobacco was haram, based his opinion on a total of six proofs, three primary and three secondary. According to him, smoking tobacco is a characteristic of the unfaithful. It is an idle occupation that does not benefit the person and is forbidden by the head of state, to whom obedience is obligatory. In addition, tobacco is an intoxicating and filthy drink that leads to the waste of time and wealth. This study focuses on the copies of *Risālah fi'd-dukhān* in the Ottoman archives. As far as we can determine, there are at least 15 copies of the work. All of these copies, which are included in various magazines, are manuscripts and are in Arabic. In the introduction of the study, brief information about Sacaqlizādah Mehmed Efendi's life and scholarly personality is given. Then, the adventure of the emergence of tobacco and how the Islamic geography met with tobacco are mentioned. Then, the opinions of the scholars and their proofs regarding the jurisprudential ruling of smoking tobacco are explained. Subsequently, information about the manuscripts of the *Risālah fi'd-dukhān* is given and its critical edition is realized.

Keywords: al-Fiqh, Tobacco, Smoking, Ottoman, Sacaqlizādah.

18. Yüzyıl Osmanlı Fakihlerinden Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Risâle fi'd-duhân Adlı Risalesinin Tahkikli Neşri ve Tahlili

Öz: Osmanlı döneminde âlimler; güncel fikhî meseleleri, ulemânın gündemini meşgul eden konuları ve bunların sosyokültürel hayatın içindeki yerini daha çok risalelerde tartışmışlardır. Bu da Osmanlı döneminde yazılan risaleleri sadece ilmî yönden değil, tarihî ve kültürel yönden de önemli kılmaktadır. Bu araştırmada da bir Osmanlı âlimi olan Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin tütün içmenin hükmüne dair yazdığı Risâle fi'd-duhân adlı eseri tahlil edilmiş ve tahkikli neşri gerçekleştirilmiştir. Bu eser üç yönden önemlidir; birincisi dönemin meşhur ve çok yönlü âlimlerinden Saçaklızâde Mehmed Efendi tarafından yazılmasıdır. Saçaklızâde, 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda gerek yazdığı eserlerle gerekse öncülük ettiği eğitim, öğretim ve irşad faaliyetleri nedeniyle öne çıkan âlimlerden biridir. Amelde Hanefî, itikatta Mâtürîdî olan Saçaklızâde, hem Anadolu'da hem de Şam'da çeşitli hocalardan ders almış, İslâmî ilimlerin birçok sahasında eserler yazmış çok yönlü bir âlimdir. İkincisi, Risâle fi'd-duhân'ın küçük hacmine rağmen dönemin Osmanlı halkının dinî, ilmî ve sosyokültürel hayatına dair izler taşımasıdır. Eserde o dönemdeki insanların tütün içme tekniğine, sıklığına ve tütünden umdukları bazı faydalara dair bilgiler yer almaktadır. Şu halde risale sadece ilmî yönden değil, tarihî yönden de önem arz etmektedir. Üçüncüsü ise eserin 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında aralarında hoca-talebe ilişkisi bulunan iki meşhur âlimden birisinin risalesi olmasıdır. Şöyle ki Saçaklızâde Mehmed Efendi, tütün içmenin mubah olduğunu savunan Abdülganî en-Nablusî'nin (öl. 1143/1731) talebesidir, fakat kendisi hocasının aksine tütün çekmenin haram olduğunu düşünmektedir. İki âlim bu konuyu ders esnasında tartışmış olabilir. Bu durumda Risâle fi'd-duhân güncel bir meselenin hükmü hakkında hocasından farklı düşünen, ona muhalefet bir âlimin eseri olmaktadır. Araştırmayı önemli kılan bir diğer husus, tütün ve sigara içmenin hükmüne dair tartışmaların günümüzde hala canlılığını korumasıdır. Şöyle ki günümüzde bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte tütün içmenin insanın sağlığına etkilerine dair daha somut bilgilere ulaşılmış, bunun sonucunda sigaranın kesin bir şekilde haram olduğunu savunanların sayısı artmıştır. Diğer taraftan Risâle fi'd-duhân, meselenin dinî boyutunu merak edenlerin yanında sağlıkçıların ilgisini çekecek bilgiler de içerir. Zira 18. Yüzyıl Osmanlı toplumunda sigara içmenin mubah olduğunu iddia edenler, onun çeşitli yönlerden insan sağlığına faydalı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tütün içmenin haram olduğunu benimseyen Saçaklızâde, görüşünü üç asıl üç de tâli diyebileceğimiz toplam altı delille temellendirmiştir. Buna göre tütün içmek fâsık kimselerin özelliğidir. Kişiye fayda sağlamayan boş bir iştir ve kendisine itaatin farz olduğu devlet başkanı tarafından yasaklanmıştır. Bunların yanı sıra tütün sarhoş edici özelliği olan, pis bir içecek olup malın ve vaktin israf edilmesine yol açmaktadır. Araştırmada Risâle fi'd-duhân'ın Osmanlı arşivlerindeki mevcut nüshaları merkeze alınmıştır. Çeşitli mecmuaların içinde yer alan bu nüshaların tamamı el yazması olup dilleri Arapçadır. Araştırmanın giriş kısmında Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ardından tütünün ortaya çıkış serüveninden ve İslâm coğrafyasının tütünle nasıl tanıştığından söz edilmiştir. Daha sonra tütün içmenin fikhî hükmüyle ilgili âlimlerin görüşleri ve delilleri açıklanmıştır. Akabinde Risâle fi'd-duhân adlı eserin yazmaları hakkında bilgi verilmiş ve tahkikli neşri gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Tütün, Duhân, Osmanlı, Saçaklızâde.

Giriş

Maraşlı Saçaklızâde Mehmet Efendi (ö. 1150/1737), gerek ilmî kişiliği gerekse eserleriyle yaşadığı döneme damga vuran Osmanlı âlimlerinden biri olmasına rağmen hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Adı, Mehmed b. Ebû Bekir'dir. Doğduğu yere nispetle Mar'aşî, ailesine nispetle

Saçaklızâde olarak anılmıştır. Babasının Maraş'taki camilerin birinde imamlık yaptığı aktarılan Mehmet Efendi'nin doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Eserlerinde geçen bazı ifadeler göz önünde bulundurularak hicrî 1070/1080/1650 yıllarında doğduğu düşünülmektedir.¹

Amelde Hanefî, itikatta Mâtürîdî mezhebine müntesip olan Saçaklızâde Mehmet Efendi, ilk eğitimini memleketinde babasından almıştır. Sonrasında Anadolu topraklarında Tefsîrî Mehmed Efendi (ö. 1111/1699) ile Dârendeli Hamza Efendi'den (ö. 1105/1694) ilim tahsil etmiştir.² Ardından Şam'a giderek Abdülganî en-Nablusî'den hadis, tefsir ve tasavvuf dersleri almıştır. Halep ve Maraş'taki medreselerde ders veren Saçaklızâde'nin, başta fıkıh olmak üzere Arap dili, hadis, kelâm, kıraat, felsefe ve mantık gibi İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında, bir kısmı henüz neşredilmemiş çok sayıda eseri bulunmaktadır.³ Çok yönlü bir âlim olan Saçaklızâde Mehmet Efendi, telif ve tedris faaliyetlerinin yanı sıra insanları irşad için de gayret etmiş, ömrünü ilim ve irfana adanmıştır. Vefat tarihi ile ilgili 1145 ve 1150 gibi değişik tarihler zikredilmektedir.⁴

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden *Risâle fi'd-duhân* da Saçaklızâde Mehmet Efendi'nin yazdığı eserlerden biridir. Müellif bu risalesinde tütün içmenin hükmünü kısa ve öz olarak açıklamıştır. Osmanlı döneminde yazılan birçok tütün risalesinin neşredilmesine ve bu konuda yapılan çalışmalarda Saçaklızâde Mehmet Efendi'nin görüşüne özellikle yer verilmesine rağmen eseri henüz neşredilmemişti. Oysa Saçaklızâde yaşadığı dönemin meşhur ve muteber âlimlerindedir. Bu çalışmada, onun sözü geçen eseri ilim dünyasına kazandırılacak ve konuyla ilgili görüşü delilleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır. Araştırmada önce sigaranın ortaya çıkışından, keyif verici bir madde olarak İslâm coğrafyasında yaygınlaşmasından ve sigara içmenin hükmüne dair mevcut fikhî ihtilaflardan kısaca söz edilecektir. Akabinde "*Risâle fi'd-duhân*"ın ilmî değeri açıklanacak ve tahlil edilecektir. En sonunda da risalenin tahkikli neşri gerçekleştirilecektir.

1. Tütünün/Sigaranın Ortaya Çıkışı ve İslâm Coğrafyasında Yaygınlaşması

Tütün bitkisi keyif verici bir madde olarak yüzyıllar önce yeni dünya yerlileri tarafından kullanılmaktaydı.⁵ Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî'nin aktardığı kadarıyla tütünü bilinen şekilde ilk kullanan Nemrut dönemindeki hekimlerdir. Rivayete göre başına bir sivrisinek giren Nemrut,

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/1016, Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/434-435; Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/368-370; Tahsin Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu* (Kahramanmaraş: Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2005), 1/53-68; Kamil Ruhi Albayrak, "Saçaklızâde'nin İlahî Sıfatlara Yaklaşımı", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018), 128.

² Muhammet Sacit Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi -I-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 8, 12.

³ Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", 35/368-370.

⁴ Saçaklızâde'nin vefatıyla ilgili kaynaklarda çeşitli tarihler verilmiştir. Çoğu eserde 1145'te vefat ettiği söylenir. Muhammet Sacit Kurt, Saçaklızâde'nin vefatıyla ilgili 1145, 1148 ve 1150 gibi farklı tarihlerin zikredildiğini açıkladıktan sonra onun 1148'de hayatta olduğunu ve bir talebesinin tuttuğu nota itibar ederek en doğru tarihin 1150 olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi -I-*, 22-26.

⁵ İzzettin Barış vd., *Sigara ve Gençlik* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), 1.

çektığı acıyı başına vurmaktan başka hiçbir şekilde dindirememekteydi. Sivrisinek onu o kadar huzursuz ediyordu ki neredeyse başına vurmaktan ölecek hale gelmişti. Bunun üzerine tütün dumanını içine çekip burnundan vermeye başladı ve dumanın beynine gitmesiyle birlikte acısı biraz olsun dindi. Böylece tütün, geleneksel tıpta hekimlerin kitaplarında faydalarından bahsedilen bir bitki olarak yer almaya başladı.⁶

Günümüz araştırmacılarından Fehmi Yılmaz, tütünün bundan sekiz bin yıl önce Güney Amerika'da ortaya çıktığını ve oradan kıtanın kuzey kısmına yayıldığını ifade etmiştir.⁷ Hangi tarihte ortaya çıkarsa çıksın eski dünyanın tanıdığı tütün, Amerika kıtasının keşfiyle (1492) birlikte bütün milletlerin tartıştığı ortak konulardan biri haline gelmiştir. Kristof Kolomb, ekibiyle birlikte Küba adasına yaklaştığında yerlilerin pek çoğunun ağzında sarılmış kuru yaprakların tüttüğünü gördü. Amerika'nın yerlileri *Pétum* adını verdikleri bu bitkiyi kutsal sayıyorlar, düğün ve bayram gibi özel günlerde özellikle içiyorlardı. Onların inancına göre bu bitkinin dumanında bir hayır meleği bulunuyordu. Aşırı derece içtiklerinde başları dönüyor ve bunun Tanrı'nın kendilerini koruma altına aldığını gösteren bir cezbe hali olduğunu düşünüyorlardı. Yerel halka göre bu bitki adeta bin bir türlü hastalığın devasıydı.⁸ Kıta insanının tütünü düzenli olarak ürettiğini ve çeşitli teknikler geliştirerek buna dair kullanım şekillerini iyiden iyiye tecrübe ettiğini fark eden Avrupalı seyyahlar, onu Avrupa kıtasına getirdiler. Böylece tütün, Amerika kıtasının keşfedilmesinden yaklaşık yarım asır sonra Avrupa'da da kullanılmaya başlandı.⁹

Avrupa kıtasına getirilmesiyle birlikte 16. yüzyılda dünyaya yayılan tütün, 17. yüzyılın ilk on senesi içerisinde İngilizler tarafından Akdeniz üzerinden deniz yoluyla İstanbul'a getirilmiştir.¹⁰ Amerika kıtasından Avrupa'ya intikalinin tüccarlar eliyle gerçekleşmesi gerek Avrupa'da gerekse Osmanlı coğrafyasında tütün lehine olumlu bir hava estirilmesinde etkili olmuştur. Zira tüccarlar, iyi bir gelir kaynağı olabilecek bu yeni bitkiye pazar oluşturma amacıyla onun keyif verici bir madde olmasının yanında belirli hastalıkların tedavisinde kullanılabileceğini iddia etmişlerdir.¹¹ Öyle ki tütün yapraklarının geçmeyen yaraları iyileştirdiğine ve başta verem olmak üzere pek çok hastalığa faydalı olduğuna inanılmaya başlanmıştır.¹² Böylece bu yeni bitki lehine güçlü bir kamuoyu oluşmuş, bu da tütün kullanımının hızla yaygınlaşmasına yol açmıştır.¹³ Kendisine ilk

⁶ Abdülganî b. İsmâîl b. Abdilganî b. İsmâîl en-Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân fi hükmi ibâhati'd-duhân*, çev. Muhammet Emin Efe - Ahmet Şenharputlu (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 44.

⁷ Fehmi Yılmaz, *Osmanlı imparatorluğunda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 2.

⁸ Ali Birinci, *Tarih Yolunda: Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvali* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2001), 258-259.

⁹ Mehmet Kalaycı - Eyüp Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin: Ebü Sehl Nu'mân Efendi ve *Tahlilu'd-Duhân* Adlı Risalesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 8.

¹⁰ Birinci, *Tarih Yolunda*, 258-259. Sigaranın Osmanlı topraklarına gelişiyle ilgili farklı tarihler verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Fehmi Yılmaz, "Tütün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/1-4.

¹¹ Kalaycı - Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin", 8.

¹² İzzettin Barış vd., *Sigara ve Gençlik*, 1.

¹³ Kalaycı - Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin", 10-11.

başlarda *tabaka/taşağa* denilen tütün, sonraları halk arasında *tütün*, resmi dilde ise *duhân* olarak adlandırılmıştır.¹⁴

Tütün kullanan kişilerde değişik hastalıkların görüldüğü çok eski zamanlardan beri bilinmekteydi. Onun sağlığa zararlı bir bitki olduğunu ilk önce din adamları anlamış ve kullanımı yasaklanmak istenmiştir. Ancak tütünün o dönemlerde daha çok üst tabaka insanları tarafından kullanılması ve iyi para getirmesi nedeniyle bu konuda başarılı olunamamıştır.¹⁵ Osmanlı Devleti'nde tütün kullanımına dair ilk yasaklar 1. Ahmed (ö. 1026/1617) döneminde (1609) yürürlüğe girmiş, 4. Murad (ö. 1049/1640) döneminde (1631) ise devletin bütün bölgelerini kapsayan genel bir yasağa dönüşmüştür. Özellikle İstanbul'da 1633'te çıkan ve şehrin beşte birinin kül olduğu açıklanan yangından sonra denetimler sıkılaştırılmış ve sigara içenlere idama varan ağır cezalar verilmiştir. Fakat aleyhine söylenen onca söze, yazılan eserlere ve verilen cezalara rağmen tütün üretimi ve tüketimi Osmanlı topraklarında hızla yayılmıştır.¹⁶ Öyle ki 1636 yılında tütün kullanımının ulaştığı yaygınlık Osmanlı kroniklerinde "Şüyû-ı şöhreti ol mertebe idi ki, kâbil-i tahrîr ta'bîr değildir." ifadesiyle tescillenmiştir.¹⁷ Hatta Avrupalılar tütün içmeyi Türklerle özdeşleştirircesine tiryakiler için "Türk gibi tütün içmek." ifadesini deyim olarak kullanmışlardır.¹⁸ Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi'nin (ö. 1064/1654) tütün içmenin mubah olduğuna dair fetvasından sonra yasaklar gevşemiş, 1688'de vergilendirilmeye tabi tutulması tütünün devlet tarafından kabul gören bir ziraat ürünü haline gelmesine yol açmıştır.¹⁹

Tütünün Osmanlı topraklarına girmesinden itibaren dinî hükmü, yani haram mı yoksa helal mi olduğu tartışılmıştır.²⁰ Ancak ne tütün yasağının yürürlükte olduğu yıllarda ne de Bahâî Mehmed Efendi'nin fetvasından sonra yasağın fiilen göz ardı edildiği dönemlerde tütünün fikhî boyutuna yönelik tartışmalar sona ermemiş, sonraki yüzyıllarda, hatta günümüzde bile varlığını devam ettirmiştir.²¹ Bu konuda hatırı sayılır derecede eser yazıldığı ve çalışma yapıldığı görülmektedir.

2. Tütün İçmenin/Sigaranın Fikhî Hükmü

Tütün içmenin/sigaranın hükmüyle ilgili doğrudan bir nass bulunmamaktadır ve yakın zamana kadar onun insan sağlığına etkisini kesin bir şekilde ortaya koyacak tıbbî ve bilimsel araştırma imkânları da mevcut değildir. Bu yüzden tarih boyunca tütün içmenin fikhî boyutuyla ilgili tartışmalar, sigaranın etkisi hakkında edinilen bilgi ve tecrübeye dayandırılmış birtakım

¹⁴ Mustafa Boran, "Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 426.

¹⁵ İzzettin Barış vd., *Sigara ve Gençlik*, 3.

¹⁶ Birinci, *Tarih Yolunda*, 259-260; Şenol Saylan, "Tütün Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım: Şevkizâde Süleyman Efendi'nin Duhân Risalesi", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (2020), 1402.

¹⁷ Kalaycı - Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin", 10.

¹⁸ Kadir Filiz, "Giriş", *es-Sulh beyne'l-ihvân fi hükmi ibâhati'd-duhân*, mlf. Abdülganî b. İsmâîl en-Nablusî, 12.

¹⁹ Yılmaz, "Tütün", 42/1-4.

²⁰ Birinci, *Tarih Yolunda*, 259-260; Boran, "Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü", 427.

²¹ Kalaycı - Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin", 11-12.

argümanlar etrafında dönüp durmuştur.²² Tütün içmenin haram olduğunu savunanlar olduğu gibi helal, mubah ve mekruh olduğunu iddia edenler, hatta onun hükmü hakkında tevakkuf edenler yahut şartlara göre mezkûr hükümlerden birini seçenler bile olmuştur.²³ Hükmü hakkında kesin bir nas bulunmayan bu mesele, İslâm coğrafyasında taklidin hâkim olduğu ileri sürülen bir dönemde fikhî düşünceye belirli bir canlılık getirmiş, birçok usûl ve fûru' kavramının yeniden ele alınmasına yol açmıştır.²⁴

Tütün içmenin haram olduğunu iddia edenler çeşitli deliller ileri sürmüşlerdir. Kısaca özetlemek gerekirse; onlara göre sigara içmek insan sağlığına zararlıdır. Bugün modern tıpta bilimsel araştırmalar sonucu bu husus somut delillerle tespit edilmiş ve sigaranın iç organlara ciddi anlamda zarar verdiği, başta akciğer kanseri olmak üzere birçok hastalığın temel nedenlerinden biri olduğu tescillenmiştir.²⁵ Onlara göre Kur'an ve sünnette hakkında açık bir hüküm bulunmayan meselelerin hükmü kıyas ya da diğer içtihat usulleri ile tespit edilebilir. Çünkü sınırlı sayıdaki naslarla sınırsız olayları çözüme kavuşturmanın tek yolu olan içtihat ve kıyas, birer şer'î delildir. Bu itibarla rahatsız edici kokusu, malın ve vaktin israfına yol açması, insan sağlığına zararlı olması, ateş ve dumanı sebebiyle içen kişide cehennem ehline benzer bir görüntüye sebep olması gibi nedenlerle tütün içmenin sarhoş edici, uyuşturucu ve zehirli maddelere kıyas edilerek haram olduğu söylenmiştir.²⁶ Yine sigaranın haram olduğunu savunanlar meşhur filozof Galen'in (ö. 200 [?]) tütünden kaçınmayı tavsiye ettiğini,²⁷ tütünün en çok fâcir ve fâsık kimselerin tükettiğini,²⁸ kendisine itaatın zorunlu olduğu devlet başkanının/halifenin onu yasakladığını ileri sürmüşler,²⁹ bunun yanı sıra çeşitli rüyaları ve yorumladıkları âyetleri delil getirmişlerdir.³⁰ Başta bu araştırmada görüşleri incelenen Saçaklızâde Mehmed Efendi olmak üzere dört mezhepten çok sayıda âlim,³¹ son dönem Arap bilginlerinden Abdülaziz b. Bâz, Seyyid Sâbık ve Yusuf el-Karadâvî, Hayrettin Karaman ve bu

²² Hüseyin Baysa, "Ömer Müftî Kilîsî'nin Sigaranın Hükmü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi -Risâletü'd-Dühân Bağlamında-", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 38.

²³ Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân, "Mukaddime", *Tahkiku'l-burhân fi şe'ni'd-duhân ellezî yeşrabühü'n-nâsü'l-ân.* mlf. Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî, nşr. Dâru İbn Hazm (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000), 57.

²⁴ Şükri Özen, "Tütün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/5-9.

²⁵ Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân, "Mukaddime", 28-43.

²⁶ Boran, "Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükmü", 434; Saylan, "Tütün Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım", 1426-1428. Mer'î b. Yûsuf, kötü kokusu ve içenin cehennem ehline benzer görüntüsü sebebiyle tütünün tenzihen mekruh olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Said Nuri Akgündüz, "Osmanlı Mısır'ında Hanbelî Bir Âlim Mer'î b. Yûsuf ve Duhân Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 2.

²⁷ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 67.

²⁸ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 71.

²⁹ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 26; Saylan, "Tütün Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım", 1428-1431.

³⁰ Mer'î b. Yûsuf, *Tahkiku'l-burhân fi şe'ni'd-duhân*, 72-73; Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 122-125.

³¹ Tütünle ilgili çalışmalarda söz konusu âlimlere yer verilmesi nedeniyle hâsılı tahsil etmemek için onları teker teker saymak istemiyorum. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Kalaycı - Eyüp Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin", 14; Özen, "Tütün", 42/5-9.

konuda görüş beyan eden birçok kişi tütün içmenin haram olduğunu benimsemiştir.³² Mustafa Boran, “Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü” isimli makalesinde bugün modern tıbbın gelişmesi ve yeni tıp teknolojilerinin kullanımı sayesinde sigaranın insan sağlığına son derece zararlı olduğunu tespit edildiğini söylemekte ve bugünkü bulgulardan haberdar olmaları durumunda, onu mubah görenlerin dahi görüşlerinden döneceğini ima etmektedir.³³

Tütün içmenin haram olmadığını, yani mubah veya mekruh olduğunu iddia edenler öncelikle onu haram kabul edenlerin delillerini çürütmeye çalışmışlardır. Kendi görüşlerini de çoğunlukla “Eşyada asıl olan ibâhadır” kuralı çerçevesinde temellendirmişlerdir. Kısaca özetlemek gerekirse; bu görüşü benimseyenlere göre sigara içmenin haram kılındığını bildiren şer’î bir delil yoktur. Yüce Allah sigara içmeyi yasaklamamıştır. Bu tür meselelerde “Eşyada asıl olan ibâhadır.” prensibi gereğince hüküm verilir ki bu da tütün içmenin mubah olduğunu gösterir.³⁴ Yine onların nezdinde sigara içmek, toplumun çoğunluğunun alışkanlık haline getirdiği davranışlardan biri olmuştur. Müslümanlardan zorluğu gidermek, onları günahkâr olarak nitelemenin önüne geçmek ve fitneyi önlemek için en doğru yol onu mubah kabul etmektir.³⁵ Ayrıca devlet başkanına itaat etmek farz olsa da günah işlemekten korunmuş olmadıkları için bu, maslahat ile kayıtlanmıştır. Faydası açık ve zarar verdiği sadece bir iddia olan bir bitkinin yasaklanmasında ise maslahat yoktur.³⁶ Onlara göre eşyadaki fayda ve zararların tam olarak bilinmediği durumlarda mubahlık hükmü tercih edilir. Nitekim eski zamanlarda tütün üreticileri, tedarikçileri ve satıcıları; sigara içmenin sağlığa faydalı olduğunu iddia etmişler, birtakım doktorlar da sigaranın bazı hastalıkların tedavisinde kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir.³⁷ Benzer şekilde deneyenler ve içenler tütünün akla ve sağlığa zararlı olmadığını bizzat müşahede yoluyla bildiklerini savunmuşlar ve çeşitli âyet, hadis ve ulemâ görüşlerini delil getirmişlerdir.³⁸ Mekke’den Halep’e, Şam’dan Mısır’a ve Hind’den Sind’e kadar birçok coğrafyada fakihler, talebeler, devlet erkânı, köle, yaşlı ve yetişkinler de dâhil olmak üzere pek çok insanın tütünün müptelası olduğunu belirten Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, onu içenin şahadetin kabulüne engel olan fâsıklıkla itham edilmesini yanlış bulmuştur. Nablusî, beş yaşındaki çocukların bile hiçbir zarar görmeden tütün içtiğini iddia etmiştir.³⁹ Yine tütün içmede onu içmeyi alışkanlık haline getirenler, yani tiryakiler için maslahat olduğunu ileri süren Nablusî, -kendi aktarımla- sohbetine devam eden bir kişiye tütünü bırakmasını emretmiştir. Bağımlı olan bu adam bir ay sonra delirecek, neredeyse kendisini boğacak hale gelince ona tekrar sigaraya

³² Daha çok kişinin görüşü ve ayrıntılı bilgi için bk. Boran, “Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü”, 434-440.

³³ Boran, “Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü”, 434.

³⁴ Mer’î b. Yûsuf, *Tahkiku’l-burhân fi şe’ni’d-duhân*, 127, 138; Nablusî, *es-Sulh beyne’l-ihvân*, 125-126.

³⁵ Boran, “Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü”, 431; Özen, “Tütün”, 42/5-9.

³⁶ Nablusî, *es-Sulh beyne’l-ihvân*, 26, 112.

³⁷ Hüseyin Hilmi Işık, *Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye* (İstanbul: Hakikat Yayınevi, 2014), 629-639.

³⁸ Nablusî, *es-Sulh beyne’l-ihvân*, 126-140.

³⁹ Nablusî, *es-Sulh beyne’l-ihvân*, 71. Nablusî’nin ifadesi şu şekildedir: “...حتى إني رأيت من الأولاد الصغار من يشربه مواظبا”. “عليه كأبناء الخمس سنين بلا تضرر له به”. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülganî b. İsmâil b. Abdilganî b. İsmâil en-Nablusî, *es-Sulh beyne’l-ihvân fi hükmi ibâhati’d-duhân*, thk. Muhammed Edîb el-Câdir (Dimeşk: Dâru Neynevâ, ts.), 64.

başlamasını telkin etmiştir.⁴⁰ Açıkça belirtmeliyiz ki beş yaşındaki bir çocuğun sigara içmesini, hatta müptela olacak derecede tiryaki olmasını, islâmî bilgisi hangi derecede olursa olsun günümüzde hiçbir kimsenin tasvip etmeyeceği âşikârdır. Daha da önemlisi, böyle bir durumda çocuğa müdahale etmek, ona nasihat edip psikolojik destek olmak gerekir. Benzer şekilde tiryaki olan birinin tütün içmediği takdirde delirecek, hatta kendisini boğacak kadar kontrolünü kaybetmesi, tütün içmede maslahat olduğunu değil, aksine onun zararlı olduğunu gösterir. Çünkü hiç tütün içmezken ona ihtiyaç duymayan birinin, alışkanlık haline getirdikten sonra onsuz ruh ve beden sağlığının bozulması tütünün zararlı bir bitki olduğuna delalet eder. İşte buna binaen Nablusî'nin tütün içmenin mubah olduğunu savunmak için kullandığı bu iki argümanın bilhassa günümüzdeki gelişmeler ışığında değerlendirildiğinde geçersiz olduğu açıktır ve bugün modern tıbbın tütün içmenin zararlarına yönelik kanıtı dayanan bulgularından haberdar olmaları durumunda hem onun hem de bu fikri savunan diğer âlimlerin görüşlerinden vazgeçmeleri kuvvetle muhtemeldir. Çünkü günümüzde tütün içmenin faydalı ya da zararsız olduğuna dair öne sürülen iddiaların asılsız olduğu ve birtakım ticari emeller için reklam amaçlı yapıldığı ortaya çıkmıştır. İlaveten eski zamanlarda sigara içmenin haram olmadığını iddia edenlerin bir kısmı bunu sağlığa zarar vermemesi ve sarhoş etmemesi gibi şartlara bağlamışlar, aksi halde sigaranın tahrimen mekruh, içmeye devam edenlerin de fâsık olacağını söylemişlerdir.⁴¹ Mesela Hanbelî âlim Mer'î b. Yûsuf (ö. 1033/1624) tütün içmenin; kötü koktuğu ve cehennem ehline benzerlik içeren bir fiil olduğu için tahrimen mekruh olduğunu savunmuş; ancak Allah'tan (c.c.) korkarak ve Resûlullah'a (s.a.v.) karşı edepli olmak amacıyla onun mutlak anlamda haram olduğuna hükmetmenin doğru olmadığını açıklamıştır. Zira ona göre tütün içmenin haram olduğuna hükmetmek, şeriatta haram olmayan bir şeyi haram kılma tehlikesi içermektedir.⁴² O halde tütün içmenin haram olmadığını savunan âlimler bugün yaşasalar yahut bugün elde edilen bilgilere ulaşılar belki de tütün içmeyi haram kabul edebilirlerdi. Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi, Abdülğanî b. İsmâîl en-Nablusî, Mer'î b. Yûsuf⁴³ ve Şevkânî (1250/1834) gibi pek çok âlim tütün içmenin haram olmadığını savunmuştur.⁴⁴

3. Saçaklızâde'nin *Risâle fi'd-duhân* Adlı Risalesinin Konusu, Önemi ve Tahlili

3.1. *Risâle fi'd-duhân*'ın Konusu ve Önemi

Risâle fi'd-duhân, küçük hacmine rağmen muhtevası zengin bir eserdir. Osmanlı ulemâsının belli bir konu etrafında kaleme aldığı risaleler, çoğunlukla devrin ilim ve fikir adamları arasında tartışılabilen aktüel konuların, toplumun sosyokültürel yapısının ve dönemin entelektüel ilgi alanlarının resmedildiği tarihî değere sahip çalışmalardır. Bu eserleri önceki dönemlerde yazılan eserlerle mukayese etmek veya orijinallik aramak her zaman doğru sonuçlar vermeyebilir. Zira bu

⁴⁰ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 112.

⁴¹ Boran, "Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü", 431.

⁴² Mer'î b. Yûsuf, *Tahkiku'l-burhân fi şe'ni'd-duhân*, 127.

⁴³ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 38-43.

⁴⁴ Özen, "Tütün", 42/5-9.

risaleler, güncel fikhî bir meseleyi derli toplu bir şekilde açıklamak, mevcut görüşlerden birini yeni bilgilerle ve nakillerle destelemek, ilmiye sınıfı tarafından ileri sürülen popüler bir görüşü eleştirmek yahut kanunlaşan bir meseleye karşı çıkmak gibi amaçlarla yazılmış olabilir. Ulemânın bu tür eserlerde çoğunlukla toplumun o zamanki düşünce yapısını tasvir eden ve güncel hayatta karşılığı olan konulara yer verdiği görülmektedir.⁴⁵ Saçaklızâde'nin *Risâle fi'd-duhân* adlı risalesi de dönemin güncel fikhî meselelerinden tütün içmenin hükmüne dair kaleme alınmış, konunun kısa ve öz olarak anlatıldığı ilmî ve tarihî bir eserdir. Müellif bu risaleyi dönemin insanların alışkanlık haline getirdiği tütün içmenin hükmüne dair kendisine sorulan bir soruya cevap olarak yazmıştır.⁴⁶

Müellifin mutasavvıf kimliği *Risâle fi'd-duhân*'ı daha da önemli kılmaktadır. Yaşadığı dönemin meşhur âlimlerinden olan Saçaklızâde Mehmed Efendi, Maraş'a geri döndüğünde birçok talebe yetiştirmiş ve insanların ıslahı için mücadele etmiş tasavvuf ehli bir zâttır. Halkın onun sözünü dinlemesi ve fikirlerini benimsemesi kuvvetle muhtemeldir. Nitekim günümüzde çeşitli kütüphanelerde birçok nüshasının bulunması, risalenin o dönemde rağbet gördüğünü ve çoğaltılıp okunduğunu göstermektedir.⁴⁷

Diğer taraftan daha önce de ifade edildiği üzere Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Şam'da kendisinden ilim tahsil ettiği, ilmî ve fikrî yönden etkilendiği hocası Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, sigaranın mubah olduğunu savunmuş ve bu konuda yazdığı "*es-Sulh beyne'l-ihvân fi hükmi ibâhati'd-duhân*" adlı eser o dönemde şöhret bulmuştur. Saçaklızâde'nin hocasının fikrinden ve eserinden habersiz olması mümkün değildir. Hatta o, düzenli bir şekilde tütün içen hocasını pek çok kez müşahede etmiş olmalıdır. Yine ikisinin, bu konuyu aralarında müzakere etmiş olmaları da muhtemeldir. Şu halde *Risâle fi'd-duhân* risalesi, 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda aralarında hoca talebe ilişkisi bulunan iki tanınmış âliminin ihtilaf ettiği güncel bir konuyu ele almış olması nedeniyle de önem arz etmektedir.

3.2. *Risâle fi'd-duhân* Risalesinin Genel Özellikleri ve Tahlili

Saçaklızâde, Arapça olarak kaleme aldığı risalesinde tütün içmenin üç sebepten ötürü mahzurlu olduğunu söyleyip bunları açıklamış, eserin devamında görüşünü destekleyici mahiyette üç talî delile/argümana daha yer vermiştir. Ona göre tütün içmek şu üç nedenden dolayı caiz değildir:⁴⁸

1. Tütün içmek fâsık kimselerin özelliğidir. Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin bu husustaki delili şu âyet-i kerimedir: *وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَمَا تَمَسُّكُمْ النَّارُ* "Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş

⁴⁵ Şükrü Özen, "Molla Lutfi'nin İdamına Karşı Çıkan Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'nin Ahkâmü'z-zındık Risalesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2000), 8.

⁴⁶ Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

⁴⁷ Tahkikten önce bu risalelerin bir kısmından söz edilecektir.

⁴⁸ Saçaklızâde, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

dokunur.”⁴⁹ Âyette geçen ظَلَمُوا “Zulmedenlere” ifadesiyle “Kendisine veya başkasına zulmedenler.” anlamının kastedildiğini açıklayan Saçaklızâde, Kādî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) de âyeti bu şekilde yorumladığını belirtmektedir.⁵⁰ Ona göre *mutlak* olarak gelen âyet *umum* bildirmektedir ki Hanefî usulüne göre âmm lafızlar aksine güçlü bir delil bulunmadığı sürece kesinlik ifade ederler. Bu da tütün içmenin hitabın kapsamına dâhil olduğunu, daha açık bir ifadeyle caiz olmadığını gösterir.⁵¹ Saçaklızâde, görüşünü Kādî Beyzâvî'nin yorumuyla desteklemektedir. Şöyle ki Beyzâvî'ye göre “ وَلَا تَرَكَتُوا ” fiilinin kökü olan “رَكُونَ” kelimesi kıyafetlerini giyinmek ve sözlerine hürmet etmek gibi başkasına (âyette zulmedenlere) az da olsa (az bir miktar) meyletme anlamındadır. Yani hitapta “Zulmeden kimselere az da olsa meyletmeyin/onların alışkanlıklarını makul bulmayın, sözlerini de hoş görmeyin.” anlamı kastedilmektedir. Tütün çekmenin fâsık kimselerin alışkanlığı olduğunu savunan Saçaklızâde Mehmed Efendi'ye göre kim onu içer veya içine çekerse fâsık kişilere, tıpkı onların kıyafetlerini giymiş gibi yaklaşmış, meyletmiş olur. Ayrıca âyetin *zâhir* ifadesine göre zulmeden kimselere meyletmek, yani onların kendilerine özgü olan alışkanlıklarını hoş görüp benimsemek büyük günahlardandır. Zira hitabın *zâhirinde* nehy/yasaklama ve *va'id/ceza* ifadesi vardır ki devamında “Yoksa size de ateş dokunur.” buyrulur uymayanların cehennem ateşinde yanacağı ifade edilmiştir. Saçaklızâde bu şekilde yasaklanan fiillerin tercih edilen görüşe göre büyük günah kabul edildiğini belirtmektedir. Yazar burada “Delikli çubuklarla dumanı içine çekme.” ifadesiyle tütün içme tekniklerinden birini de açıklamıştır.⁵²

Saçaklızâde daha sonra kendisine yönelttiği “tütün içmenin/çekmenin fâsıklara özgü bir alışkanlık olduğunu nasıl iddia edersin?” sorusuna cevap olarak tütün içmenin/çekmenin hangi nedenlerden ötürü fâsıklık alameti olduğunu açıklar. Ona göre her kavmi birbirinden ayıran özellikler vardır. Şayet bir kişi kendi kavminin hassas olduğu bir davranışı terk ediyor ve diğer kavmin alışkanlığına iltimas gösteriyorsa bu, onun diğer kavme benzediğini gösterir. Bunun delili *وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ* “Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar.”⁵³ ve *يُعْرِفُ الْمَجْرُمُونَ بِسِيمَاهُمْ* “Suçlular simalarından tanınırlar da...” âyetleridir ki haddi aşanlar nasıl şairlere uyuyorsa kötü kimseler de tütün içenlere uymaktadır. Benzer şekilde suçlular yüzlerinden tanındığı gibi sigara içenler de rahatsız edici kokularından ve pis evlerinden tanınırlar. Bu da tütün içmenin fâsık kimselerin alışkanlığı olduğunu gösterir.⁵⁴

⁴⁹ Hûd 11/113.

⁵⁰ Kādî Beyzâvî'nin ifadesi şu şekildedir: “... فإنه ظلم على نفسه أو غيره بل ظلم في نفسه”. Ayrıntılı bilgi için bk. Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418/1997), 3/151.

⁵¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *el-Füsûl fi'l-Usûl*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2010), 1/74-110.

⁵² Saçaklızâde, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

⁵³ eş-Şuarâ 26/224.

⁵⁴ Saçaklızâde, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

Tütün içen kişilerin fâsıklara benzetilmesi bu konudaki en önemli argümanlardan biridir. Tütün içmenin haram olduğunu iddia edenler bunu delil getirirken mubah görenler de tütün içmenin fâsıklık alameti olmadığını savunarak bu iddiayı çürütmeye çalışmışlardır. Nitekim tütün içmeyi mubah kabul edenlerden Saçaklızâde'nin hocası Nablusî, tütün içmenin geçmişte ve o dönemde sâlihler, cezbe ehli sûfiler, kadılar, talebeler, ders ve fetva veren âlimler ve makam sahibi âmirler arasında da yaygın olduğunu belirtmiş, tütün kullanımının günahkâr ve fâsik kimselere özgü bir alışkanlık olmadığı hususunda onu mubah ve haram görenlerin fikir birliğinin bulunduğunu iddia etmiştir.⁵⁵ Şayet Saçaklızâde ile hocası arasında tütün içmenin fikhî hükmüne dair bir tartışma geçti ise onlar büyük olasılıkla tütün içme-fâsıklık ilişkisini konuşmuş olmalıdır. Zira bu argüman Nablusî'nin karşı çıktığı ve çeşitli delillerle asılsız bulunduğu iddialardan biri iken Saçaklızâde'nin de tütün içmenin haram olduğuna dair ileri sürdüğü temel üç delilden biridir.⁵⁶

2. Özünde helal olsa bile boş fayda sağlamayan boş işlerle meşgul olmak haramdır. İcmâ ile sabit olan bu konuyu ulemâ çeşitli yerlerde defalarca açıklamıştır. Saçaklızâde bu delil kapsamında tütün içmenin sindirimi kolaylaştırdığını ve tedavi amacıyla kullanıldığını iddia edenlere cevap vermektedir. Ona göre sindirimi kolaylaştırması kişinin gece gündüz sürekli tütün içmesini gerektirmez ve tütün asla bir ilaç olamaz. Çünkü tütün, tecrübe edildiği gibi içen kişinin gücünü azaltmakta ve rengini sarartmaktadır. Haram olan bir şeyle tedavinin caiz olmadığını açıklayan Saçaklızâde, bu tür argümanların büyük bir yalan olduğunu savunmaktadır.⁵⁷

Saçaklızâde'nin hocası Nablusî, tütün hakkında yazdığı risalenin başında Allah'a (c.c.) hamdederken, içinde "Ağır yemeklerin sindirimini kolaylaştıran.....tütün dumanını bu faydalarla donatan Allah'a (c.c.) hamdolsun" ifadesinin de bulunduğu tütün içmenin sağlığa faydalı olduğuna yönelik bir dizi övgü dolu sözler sarf etmiştir.⁵⁸ Tütün içmenin bedeni zayıflatmadığını belirten Nablusî'ye göre bu argüman tütün içmeyenlerin uydurduğu koca bir yalandır.⁵⁹ Nablusî ile Saçaklızâde'nin açıklamaları 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı'sında tütün içmenin fikhî hükmüne yönelik taraflar arasında vuku bulan tartışmalarda tütün-sağlık ilişkisinin de belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Saçaklızâde ve Nablusî bu konuda farklı düşünen dönemin iki meşhur âlimidir.

3. Devlet başkanı toplumun maslahatına binaen mubah olan bir şeyi yasakladığında ona itaat etmek farzdır. Padişahların koyduğu tütün yasağının tevâtür derecesine ulaştığını ileri süren Saçaklızâde, bunu tütün içmenin caiz olmadığına dair delil getirmektedir. Tütün içmenin mubah olduğunu iddia edenler ise padişahın kamu yararını gözeterek aldığı bu kararı doğru bulmamaktadır.⁶⁰ Nitekim Saçaklızâde'nin hocası Nablusî, günah işlemekten ve hata yapmaktan korunmuş olmadıkları için emir sahiplerine itaatin maslahata mebni olduğunu delil getirmiş ve tütün içmede insan için çeşitli faydalar olduğunu belirterek padişahın bu konudaki yasağının

⁵⁵ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 72.

⁵⁶ Saçaklızâde, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

⁵⁷ Saçaklızâde, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

⁵⁸ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 26.

⁵⁹ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 121-122.

⁶⁰ Saçaklızâde, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

doğru olmadığını ima etmiştir.⁶¹ Nablusî ile Saçaklızâde'nin açıklamaları, tütün içmenin 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı'sında siyâset-i şer'iyeye yetkisi kapsamında incelenen hükümlerden biri olduğunu göstermektedir.

Saçaklızâde Mehmed Efendi, tütün içmenin caiz olmadığına dair yukarıdaki üç delili destekleyen üç argüman daha ileri sürmektedir. Bunların birincisi sarhoşluk vasfıdır. Saçaklızâde'nin iddiasına göre tütün içmeye yeni başlayanların bir kısmı çok fazla içtiğinde sarhoş olmaktadır. Diğer sarhoş edici içeceklerde olduğu gibi tütün içmeyi alışkanlık haline getirenler her ne kadar zamanla sarhoş olmasalar da bu durum ona sarhoş edici vasfı bulunan *nebîz*lerin hükmünü vermeye engel değildir. Bu konuda tercih edilen görüş; sarhoş edici vasfı bulunan *nebîz*lerin sarhoş edici seviyeye ulaşmasa da içilmesinin haram olduğudur.⁶² Sarhoş olacak kadar içmenin haram olduğu hususunda zaten fakihler icmâ etmişlerdir. Tütün de sarhoş edici vasfı bulunduğu için sarhoş olacak kadar içilme bile haramdır.⁶³

İkincisi tütünün habîs/pis olması, üçüncüsü ise tütün içiminde malın ve vaktin israf edilmesidir. Saçaklızâde'ye göre bu iki vasfı, onu hükmü açık olmayıp haram veya helal olma ihtimali bulunan şüpheli şeylerden biri yapmaktadır. Risalenin sonunda tütün içmenin boş işlerle uğraşan gafil ve fâsık kişilerin alışkanlığı olduğunu ve içenlerin, çıkardığı ateş ve duman sebebiyle cehenneme girecek insanlara benzediğini dile getiren Saçaklızâde, getirdiği delillerle onu mubah görenlerin iddialarının asılsız olduğunu ispat ettiğini açıklamıştır. Öyle ki Saçaklızâde'ye göre akıl sahiplerinin tütün içmenin/çekmenin haram olduğunu anlaması için takva sahibi insanların ondan kaçınması tek başına delil olarak yeter de artar.

Nablusî tütün içmenin, içen kişiyi keyiflendirdiğini, keyiflenmenin de tabiata ve insan mizacına uygun olduğunu ileri sürerek onu kullanmayı malı çarçur etme, savurganlık ve israf olarak görmeyen asılsız bir delil olduğunu iddia etmiştir.⁶⁴ Benzer şekilde o, tabiatı ve doğası gereği bir insanın pis bulduğu bir şeyden başka bir insanın hoşlanabileceğini belirterek muhaliflerinin tütünü habîs/pis kabul etmesine de karşı çıkmıştır. Daha da önemlisi, Nablusî, şayet tütün pis bir şey olsa bile bu özelliğin onun haram kabul edilmesini gerektirmeyeceğini savunmaktadır. Çünkü pis bile olsa bir şey ancak hakkında şer'î delil bulunduğu takdirde haram olur.⁶⁵ Şu halde malı israf ve savurganlık oluşu, sarhoş edici vasfı bulunması ve pis oluşu gibi meseleler, 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı'sında tütün içmenin fikhî hükmünü tespit etmeye çalışan âlimlerin delil olarak kullandığı meselelerdir.

⁶¹ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 26, 93-115.

⁶² Hanefî mezhebinin imamları *nebîz*in hükmü hakkında farklı görüşler benimsemişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'ü'u's-sanâ'î fi tertibi's-şerâ'î*, nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 5/115.

⁶³ Saçaklızâde, *Risâletün fi hakki'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b.

⁶⁴ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 115-121.

⁶⁵ Nablusî, *es-Sulh beyne'l-ihvân*, 89-92.

Netice itibariyle Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin, tütün içmeyi, üç asıl üç de tâli diyebileceğimiz toplam altı delil sebebiyle haram kabul ettiğini görmekteyiz. Asıl deliller; tütün içmenin fâsık kimselerin alışkanlığı olduğu, boş bir iş olduğu ve padişahın onu tüketmeyi yasaklamasıdır. Tâli deliller ise tütünün sarhoş edici vasfı taşıması, malın ve vaktin israf edilmesidir. Hocası Nablusî'nin aynı iddialara karşılık vermesi, Saçaklızâde'nin argümanlarının önceki yıllarda da tütün içmeyi haram kabul edenler tarafından delil olarak kullanıldığını gösterir. Bunun yanı sıra Saçaklızâde'nin görüşünü çeşitli âyetleri delil getirerek, umum, mutlak, zâhir ve maslahat gibi fıkıh usulü terimlerini kullanarak temellendirmiştir.

4. *Risâle fi'd-duhân* Risalesinin Nüshaları

Türkiye'deki yazma eserler kütüphanelerinde *Risâle fi'd-duhân*'ın 15 farklı nüshasına ulaşılabilmektedir. Bu nüshaların sadece ikisinde istinsah tarihi vardır. En erken yazılan nüsha, Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin vefat ettiği 1150 tarihinde yazılmış olup Diyarbakır il kütüphanesinde 771/3 numarada bulunmaktadır. Bu nüsha tahkikte asıl kabul ettiğimiz nüshadır. Eserin bazı nüshalarında metnin yarısı yoktur,⁶⁶ birinin de son kısmı eksiktir.⁶⁷ Bazı nüshalar tam bir varak iken bazıları da bir varakın a veya b yüzüne sığdırılmıştır. Eserin ismi nüshaların bir kısmında "*er-Risâletü'd-duhâniyye*",⁶⁸ bazılarında "*Risâlet fi tahrîmi'd-duhân*"⁶⁹ ve diğer bir kısmında "*Risâle fi hakkî'd-duhân*"⁷⁰ olarak yazılmıştır.⁷¹ Mevcut nüshalarının bir kısmı ise risalenin adı yazılmadan doğrudan besmele ile başlamıştır.

Bu çalışmada İSAM Tahkik Kuralları (İTNES) esas alınmıştır. Risalenin Türkiye'deki yazma eserler kütüphanelerinde mevcut olan bazı nüshalarına ait bilgiler; tahkikte esas alınan nüshalar ve rumuzları aşağıdaki şekildedir:

1. Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon No: 771/3, İstinsah Tarihi: 1150, 11b.
2. Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon No: 611/17, 70b, (.)
3. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Koleksiyon No: BY00003480/6, 180a-180b, (.)

⁶⁶ Mesela bk. Saçaklızâde Mehmed Efendi, *er-Risâletü'd-duhâniyye* (Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 611/17), 70b.

⁶⁷ Bk. Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Risâletün fi hakkî'd-duhân* (Konya: Bölge Yazma Eserler Yazma Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, BY00003480/6), 180a-180b.

⁶⁸ Saçaklızâde Mehmed Efendi, *er-Risâletü'd-duhâniyye* (Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 611/17), 70b.

⁶⁹ Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Risâle fi tahrîmi'd-duhân* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002311-CXXXI), 285b-286a.

⁷⁰ Saçaklızâde, *Risâletün fi hakkî'd-duhân* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3), 11b; Saçaklızâde Mehmed Efendi, *Risâletün fi hakkî'd-duhân* (İstanbul: Süleymaniye kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 02165-010), 215a-215b.

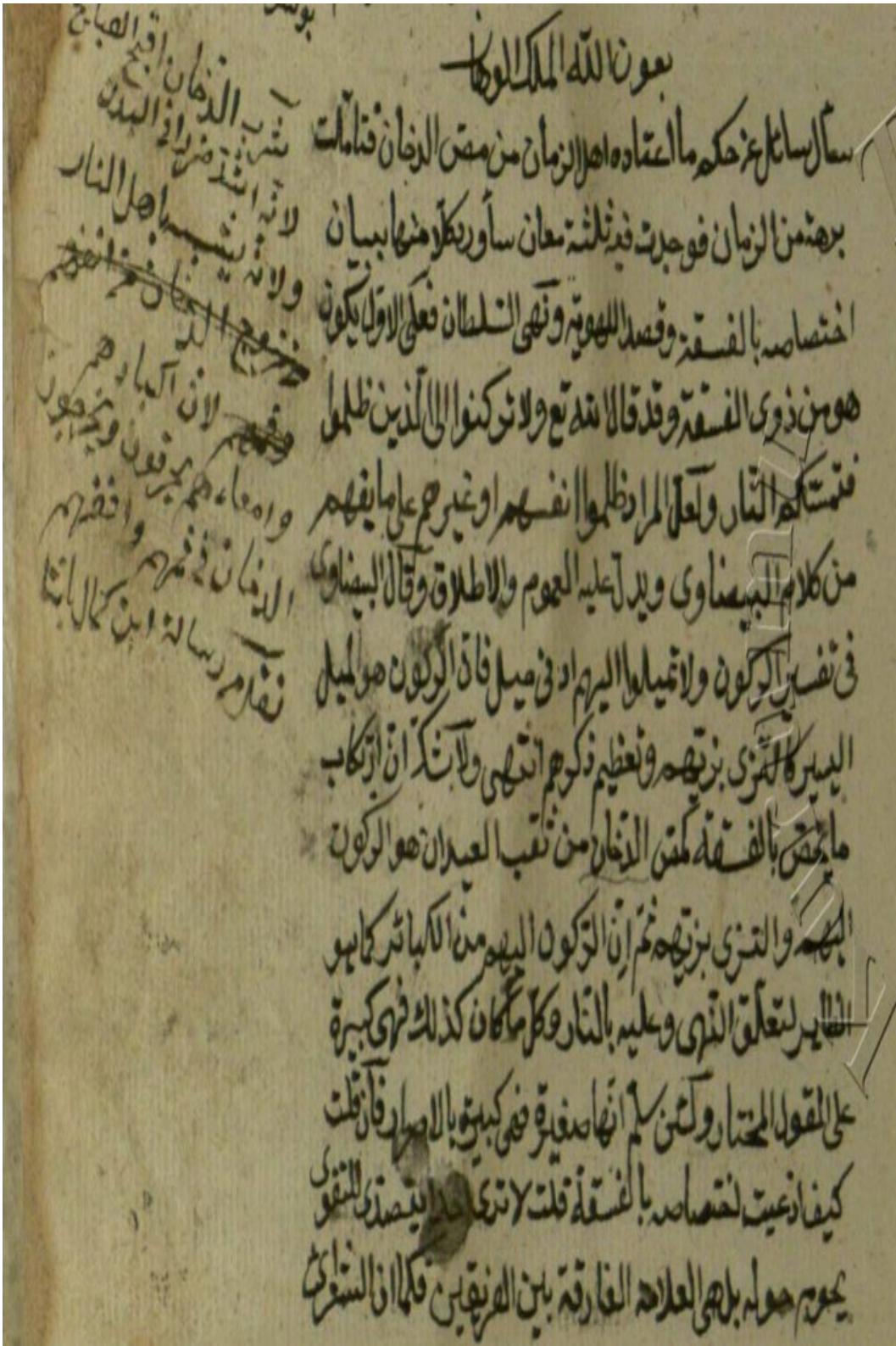
⁷¹ Risalenin genel özellikleri için ayrıca bk. Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızâde Muhammed Efendi* -I-, 90-92.

4. Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon No: 06 Hk 2215/3, 6b, ().
5. Milli Kütüphane, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon No: 60 Hk 274/6, 130a-130b, (ت).
6. Diyanet İşleri Başkanlığı, Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: 002311-CXXXI, 285b-286a.
7. Diyanet İşleri Başkanlığı, Yazma Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: 002313-XXX, 89a.
8. Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon No: 06 Hk 1744/7, 126b-127a.
9. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, Koleksiyon No: 02787-017, 138a.
10. Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu, Koleksiyon No: 00870-005, 12a-12b.
11. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, Koleksiyon No: 02165-010, 215a-215b.

هذه رسالة في حق الخاتم لانا ساجد على زاد

مسألة سألني عن حكم الغناء وهل الخاتم من جنس الخان، وما لقب العبدان، فتأملت برهة من زمان، فوجدت في ثلاثة
 معاني: **مسألة** كلاً منها بيان، **اختصاصاً** بالفسقة وقصد اللبس، **وغيره** مسلطاً، **فعلية** لا بد أن يكون هو من زنى الفسقة
 وقد قال الله تعالى ولا تتكفروا إلى الدين ظاهراً فتمتكم النار ولعل لا تظنون أنكم لست بآلين فإن الزكوة هو ليل السر كالترابي
 ويؤيد عليه الحق، والاطلاق وقال البيهقي في تفسير الزكوة لا تظنون أنكم لست بآلين فإن الزكوة هو ليل السر كالترابي
 بزبدهم وتظلم كرم انتهى ولا شك أن الزكوة ما يخص بالفسقة كقول الخاتم من لقب العبدان هو الزكوة البهيم
 والترابي بزبدهم أن الزكوة البهيم من الكبار كما هو الظاهر لتعلق التوبيخ
 والوعيد عليه بالنار وكل ما كان كذلك فهو كبيرة على القول المختار، ولي سلم الأهمية
 فهي كبيرة بالأصغر أن قلت كيف ادعيت اختصاصهم بالفسقة قلت لا ترى أحداً يتصدق
 للتقوى بحرم حرام بل هي الصلاة الفارقة بين الفريقين كما أن الشعراء يشعرون الغاوة، **كأنه** لك لتباً من يتبعه اختار الناس
 وكما يعرفون من سببهم، **كذلك** تعرفهم بمتابعتهم وخباته ما أوعى، **وأما** قصد اللبس وإن كان محتمل فهو حرام إجماعاً
 به الفقهاء في مواضع لا يحصى ومن ادعى أنه أنا يفعل لا شراء الطعام فنقل فإياك تسترعب به الليالي والأيام ومن
 يدعى قصد التناوذي به فهو ليس به، **وإن** بل هو مصير اللوان، **ومضغ** القوي كما أحسن من عانة من به يتبعه، **متعلق** تسليم
 فلا يجوز التناوذي بالحرام، **بما** بالهزل، **الأصحاء** يفعله إلا هو إلا أكلت سبباً، **وأما** السوط من توجب اطاعتهم فيما
 يوافق السليحة ما أباح الدين، **وقد** تواتر بينهم عنه، **وقب** معنى آخر وهو الكفر فأن يسكن من يبدى به البتة إذا كان
 منه نعم بدفع السكر بالأعتياد كما في سائر السموات فحكمه حكم الأندة للسكر وهو أن يفتقد إلا السكر حرام على
 القول المختار، **وأما** الاستكراه فإم بالاجماع وأن كانا من حلال صريح به في لغتهم، **ثم** أنه يفتقد معنيين الحرب الخنة
 والسرف سرف المال وسرف السمات، **فحينئذ** يدخل في حد المشبهات، **وبالجملة** أنه ليس الفسقة وكسب
 الردة للمائبين في اللغو، **استزقياً** في الغفلة والسهو، **فهم** في النار وعليها، **ينزل** بعد فأنها إليها، **فأما** النبوت
 اشقاقه، **وكذب** ما ذكره أطفاهم، **فتمام** يعارضه، **ويجدل** بيارزها، **فأما** يأتي بجديته يفترها، **ليس** يكفي
 لاولى النهي، **إنه** يتجنب أهل النجس، **فلعلك** يا أخى نفسك على آثارهم إن لم يؤمنوا بهذا الحديث أسخا
رسالة أسره السوء كما جعل زاده أكرم الله تعالى بالملوح والعبادة.

Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon No: 771/3, İstinsah Tarihi: 1150, 11b.

وقال عيسى عليه الصلوة والسلام
لا صفا لحق اقول لكم ان من طلب
الزهد في كل الشئ والنوم
في الزمان مع الكلاب كثير في حق
طهور القلوب عن

يتبعهم الفاوون كذلك المصان يتبعه خسر الناس وكما يعرف
المجرمون بسياهم كذلك تعرفهم بنشركهم وخبايا شتما وديم
واما قصد اللهو وان كان تحلال فهو حرام اجماعا اخرج به الفقهاء
في مواضع لا تحصى ومن ادعى انه انما يفعل لاستراء الطعام فقل
فالك تسوعب به اللبالي والا ايام ومن يدعي قصد التداوي
به فهو ليس بدوا بل هو مصغر الالوان ومضعف القوى
كما الحق من عامة من به يعتلى وعلى التسليم فلا يجوز
التداوي بالحرام وما بالى هؤلاء صحاء يفعلون ان هو الا انك
مبين واما السلاطين فحجب طلعتهم فيما يوافق المصلحة بما
اباحه الدين وقد تواتر نهيمهم عنه وفيه معنى آخر وهو السكوت
فانه يسكرون بببلاءه البتة اذا اكثر نعمه يندفع السكر بالغبيا
كما في سائر المسكرات فحكمه الاشددة المسكرة وهو ان ما دون
الاسكار حرام على القول المختار واما الاسكار فحرام بالاجماع وان
كان من حلال الصبح به في الذرئتم انه مقلنة معينين اخرين الخبيث
والشرف سرف المال وسرف الساعات فيدملج في حد الشبهات
وبالجملة انه ليس الفسقة وضيع الميرة للثانين في نفوس
المستوفين في الغفلة والسهو فهم في التاروا وعليها ينتم
بدخانها اليها فاذا انبعت انتقامهم وكرهت سادى اطفاؤ
فقام يعارضنى مجدديا رضى فانما ياتي حديث جابر بن عبد الله
اليس يكفي لادنى النهى انه يتجنبه اهل التقى فعليك باخ
نفسك على ثارهم ان يؤمنوا بهذا الحديث انتقامهم قره الفقير
محمد الشيبير
باحتضانه

Milli Kütüphane, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Koleksiyon No: 60 Hk 274/6, 130a-130b.

5. Risâle fi'd-duhân Risalesinin Tahkikli Neşri

[72] رِسَالَةٌ فِي حَقِّ الدُّخَانِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [١١ ظ]

[مقدمة]

سئل⁷³ سائلٌ عن حكم ما اعتاده أهل الزمان من مصِّ الدُّخَانِ من ثقبِ العيدان،⁷⁴ فتأمَّلتُ بُرْهَةً من الزمان فوجدت فيه ثلاثة⁷⁵ معانٍ سأوردُ كلاً منها ببيانٍ؛ اختصاصه بالفسقة وقصد اللّهُو به⁷⁶ ونهي السلطان.

[الفصل الأول: اختصاص الدخان بالفسقة]

فعلى الأول يكون هو من⁷⁷ ذي الفسقة. وقد قال الله تعالى⁷⁸: ﴿وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ﴾ [هود، ١١/١١٣]، ولعل المراد: «ظلموا أنفسهم أو غيرهم» على ما يفهم من كلام البيضاوي⁷⁹ (ت. ٦٨٥هـ/١٢٨٦م)، ويدل عليه العموم والإطلاق. وقال البيضاوي⁸⁰ في تفسير الركون: «[و] لا تميلوا إليهم⁸²»⁸¹

⁷² اسم هذه الرسالة في المكتبات الموجودة في تركيا مسجلة بعنوان شتى؛ مثل "رسالة في مسائل الدخان"، و"الرسالة في الدخان"، و"رسالة في بيان حرمة الدخان"، و"رسالة في شرب الدخان". واخترت منها "رسالة في حق الدخان" عنواناً. لأنها كانت مكتوبة في مقدمة الرسالة التي اخترتها أصلية.

⁷³ هناك قصيدة نسبت لعلّي رضي الله عنه في هامش ق: كُنْتُ طِفْلاً صِرْتُ كَهْلاً، قَاتَ عُمُرِي مَتِي جَهْلاً، لَيْتَ أُمِّي لَمْ تَلِدْنِي، لَيْتَ أُمِّي مِثْ طِفْلاً. و في هامش ت: شرب الدخان أفح القبايح لأنه أشدّ ضرراً في البدن، ولأنه يشبه بأهل النار، لأن أكبادهم وأمعانهم يحرقون ويخرجون الدخان في فمهم وافقهم نقله رسالة ابن كمال باشا.

⁷⁴ ت ق - من ثقب العيدان

⁷⁵ د: ثلاث

⁷⁶ ت ا: اللهوية

⁷⁷ د: في

⁷⁸ د: تع

⁷⁹ ا: القاضي

⁸⁰ البيضاوي: هو الإمام القاضي ناصر الدين ابو سعيد عبد الله بن عمر بن محمد البيضاوي المتوفى (٦٨٥/١٢٨٦).

⁸¹ ت + و؛ ا - و

⁸² ق - إليهم

أَدْنَى مِيلٍ، فَإِنَّ الرُّكُونَ هُوَ المِيلُ الِيسِيرُ كالتَّزْيِي 83 بِرَبِّهِمْ وتَعْظِيمِ ذِكْرِهِمْ» 84 انتهى. ولا شكَّ أَنَّ ارتكابَ مَا يُحْصَى بالفَسَقَةِ كَمَصِّ الدُّخَانِ مِنْ ثَقَبِ العِيدَانِ هُوَ الرُّكُونُ إِلَيْهِمْ وَالتَّزْيِي 85 بِرَبِّهِمْ. ثُمَّ إِنَّ الرُّكُونَ إِلَيْهِمْ مِنَ الكِبَائِرِ كَمَا هُوَ الظَّاهِرُ 86 لِتَعْلُقِ النَّهْيِ وَالعِيدِ 87 عَلَيْهِ بِالنَّارِ. وَكُلُّ مَا كَانَ كَذَلِكَ فَهِيَ 88 كَبِيرَةٌ عَلَى القَوْلِ المَخْتَارِ. وَلَئِنْ سَلَّمَ أَهْمَا صَغِيرَةٌ فَهِيَ كَبِيرَةٌ بِالإِصْرَارِ. إِنَّ 89 قُلْتُ: «كَيْفَ ادَّعَيْتَ اخْتِصَاصَهُ بِالفَسَقَةِ؟» قُلْتُ: «لَا تَرَى 90 أَحَدًا يَتَصَدَّى لِلتَّقْوَى يَجُومُ 91 حَوْلَهُ بَلْ هِيَ العَلَامَةُ الفَارِقَةُ بَيْنَ الفَرِيقَيْنِ، فَكَمَا أَنَّ ﴿[وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الغَاوُونَ﴾ [الشُّعْرَاءُ، ٢٦/٢٢٤]، 92 كَذَلِكَ المِصَاصُ يَتَّبِعُهُ أَحْسَنُ النَّاسِ، وَكَمَا ﴿بُعِزُّوا 93 المِجْرُمُونَ بِسِيمَاهُمْ﴾ [الرَّحْمَنُ، ٥٥/٤١]، كَذَلِكَ تَعْرِفُهُمْ بِنَتْنِ رِيحِهِمْ وَخَبَائِثَةِ مَا وَبِهِمْ».

[الفصل الثاني: قصدُ اللُّهُوِ بالدخان]

وَأَمَّا قِصْدُ اللُّهُوِ وَإِنْ كَانَ بِمَحَلِّ فَهُوَ حَرَامٌ إِجْمَاعًا. صَرَّحَ بِهِ الفُقَهَاءُ فِي مَوَاضِعَ لَا تُحْصَى. وَمَنْ ادَّعَى أَنَّهُ إِتْمَا يَفْعَلُهُ لِاسْتِمْرَاءِ الطَّعَامِ فُقُلًا: «فَمَا بَالُكَ تَسْتَوْعِبُ 94 بِهِ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامَ؟» وَمَنْ يَدَّعَى قِصْدَ التَّدَاوِي بِهِ فَهُوَ لَيْسَ بِدَوَاءٍ، بَلْ هُوَ مُضْغَفُ الأَلْوَانِ وَمُضْعِفُ القُوَى كَمَا أَحْسَنَ 95 مِنْ عَامَّةٍ مَنْ بِهِ يُبْتَلَى. وَعَلَى التَّسْلِيمِ فَلَا يَجُوزُ التَّدَاوِي بِالحَرَامِ. وَمَا بَالُ هَؤُلَاءِ الأَصْحَاءِ 96 يَفْعَلُونَ إِنْ هُوَ إِلَّا إِفْكَ مُبِينٌ.

83 ت: كاترى

84 واستدامته. راجع إلى ناصر الدين أبو سعيد عبد الله بن عمر بن محمد الشيرازي البيضاوي، أنوار التنزيل وأسرار التأويل، ت. محمد عبد الرحمن المرعشلي (بيروت: دار إحياء التراث العربي، بلا تاريخ)، ١١١/٣.

85 ت د: والتزى

86 ا: الظ

87 ت - الوعيد؛ ق: العيد

88 د ق: فهو

89 ت د ق + فإن

90 ا د: لا نرى

91 ا: يقوم

92 في هامش ت: وقال عيسى عليه الصلوة والسلا لأصحابه: لحق أقول لكم إنه من طلب الفردوس فأكل الشعير والنوم في المزابل مع الكلاب.

93 ق: يعرفون

94 د: نستوعب

95 ت: أحص

96 د: أصحاب ت: صحاء؛

[الفصل الثالث: نهي السلطان عن شرب الدخان، ويليهِ دليل آخر لعدم جواز شرب الدخان]

وأما السُّلاطينُ فَتَجِبُ إِطَاعَتُهُمْ⁹⁷ فيما يُوافقُ المصلحةَ بما أباحهُ الدِّينُ. وَقَدْ تَوَاتَرَ تَهْمُهُمْ عَنْهُ. وفيهِ معنى آخر وهو السُّكَّرُ، فَإِنَّهُ يُسَكَّرُ مَنْ يَبْتَدِئُ⁹⁸ بِهِ البَتَّةَ، إِذَا أَكْثَرَ مِنْهُ.⁹⁹ نعم يَنْدَفِعُ السُّكَّرُ بالاعتِيادِ، كما في سائرِ الميسِكَراتِ. فَحُكْمُهُ، حُكْمُ¹⁰⁰ الأَنْبَدَةِ المِسْكِرَةِ، وهو: "أن ما دُونَ الاسكارِ حرامٌ" على القولِ المِخْتَارِ. وَأما الإِسْكَارُ فَحَرَامٌ بالإِجماعِ وإن كان مِنْ حلالٍ، صُرِّحَ بِهِ في "الدُّرَرِ".¹⁰¹ ثُمَّ إِنَّهُ مَطْنَةٌ معنِيَيْنِ آخَرَيْنِ: الحُبْتُ والسَّرْفُ؛ سَرَفُ المالِ وسَرَفُ السَّاعَاتِ. فَحِينَئِذٍ يَدْخُلُ¹⁰² فِي حَدِّ الشُّبُهَاتِ وبالْجُمْلَةِ إِنَّهُ أُنِيسُ الفَسَقَةِ [و] وضع المردة الخائضين في اللغو، المستغرقين في العفلة والسّهو. فهُمْ فِي النَّارِ أَوْ عَلَيْهَا، يَنْتَمُونَ بِدُخَانِهَا إِلَيْهَا. فَإِذَا انْبَعَثَ اشْقَاهُمْ وَكَذِبَ مَا ذَكَرَ أَطْعَاهُمْ، فَقَامَ يُعَارِضُنِي، وَيَجْدُلُ يُبَارِزُنِي. فَإِنَّمَا يَأْتِي بِحَدِيثٍ يُفْتَرَى. أليسَ يَكْفِي لِأُولَى النُّهْيِ أَنَّهُ يَتَجَنَّبُهُ أَهْلُ التُّقَى. ﴿فَلَعَلَّكَ¹⁰³ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الحَدِيثِ أَسَفًا﴾ [الكهف، ٦/١٨]

تَمَّتْ¹⁰⁴ الرِسَالَةُ الشَّرِيفَةُ المَتُوبَةُ لِساجِقِلي زاده أَكْرَمَهُ اللهُ تَعَالَى بِالْفَلاحِ والسَّعَادَةِ.

Sonuç

Tütünün ortaya çıkışı hakkında farklı görüşler vardır. Bununla birlikte yeni dünyanın tanıdığı tütün ilk olarak Amerika'nın keşfiyle bulunmuştur. Yerel halkın iyiden iyice tecrübe ettiği tütün özel günlerde ve bayramlarda içilen, ruhu arındırdığı düşünülen bir bitkidir. Avrupalı seyyahların ve tüccarların ilgisini çeken tütün, çok geçmeden Avrupa'da denenmeye başlanmış, ardından Osmanlı coğrafyası da dâhil olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Bu yayılım İslâm coğrafyasında âlimlerin tütün içmenin hükmünü sorgulamasını beraberinde getirmiştir. Bu konuda hiçbir zaman fikir birliği olmamış, tütün içmeyi haram, mubah ve mekruh kabul edenler olduğu gibi hükmü hakkında delil buluncaya kadar tevakkuf edenler de olmuştur. Padişahın tütün yasağına ve idama varan cezalar vermesine rağmen tütün içenler her geçen gün artmıştır. Tütün içmenin haram olduğunu iddia edenler genel itibarıyla onun pis koktuğunu, içerken malın ve vaktin israf edildiğini ve içenin cehennem ehlinin halini andıran bir hale girdiğini iddia etmişler, çeşitli

⁹⁷ ت: طاعتهم

⁹⁸ ا: يتندي

⁹⁹ ت- منه

¹⁰⁰ ت: كحکم

¹⁰¹ دُرر الحُكَّامِ فِي شَرْحِ عُررِ الأَحْكامِ لِمُحَمَّدِ بْنِ فَرَامُوزِ الشَّهِيرِ بِمَثَلِ الحُسْرُو.

¹⁰² ت: فيدخل ح

¹⁰³ ت: فعليك

¹⁰⁴ ت: حرره الفقيه محمد الشهير بساجقلي زاده

âyetleri delil getirerek bu iddialarını temellendirmeye çalışmışlardır. Tütün içmeyi caiz görenler ise onu haram kabul edenlerin delillerini eleştirmenin yanında tütün içmenin sağlığa faydalı olduğunu ve şer'î bir delilin bulunmadığı şeylerde mubahlık hükmünün tercih edileceğini iddia etmişlerdir.

18. yüzyıl Osmanlı'sında çok yönlü bir âlim ve sûfî olan Saçaklızâde Mehmed Efendi de tütün içmenin fikhî hükmüne dair *Risâle fi'd-duhân* risalesini yazmıştır. Türkiye'deki yazma eserler kütüphanelerinde 15 civarında nüshasının bulunması, bu risalenin Anadolu'da popüler olduğunu gösterir. Risaleyi önemli kılan hususlar dönemin tartışmalı konularından birini incelemesi ve tütün içmeyi mubah kabul eden Nablusî'nin talebesi olan meşhur âlim Saçaklızâde'nin kaleminden çıkmış olmasıdır. Aralarında hoca-talebe ilişkisi bulunan kişilerin tartıştığı fikhî konulardan birini ele alması, *Risâle fi'd-duhân* risalesini tarihî ve sosyo-kültürel bakımdan da önemli kılmıştır.

Tütün içmenin haram olduğunu benimseyen Saçaklızâde görüşünü üç asıl, üç de tâli olmak üzere altı delille açıklamış, ayrıca bir iki âyeti de delil getirmiştir. Risale, o dönemde tütün içmenin haram olduğunu iddia edenlerin görüşlerini özlü bir şekilde aktarabilmiştir. Saçaklızâde, getirdiği deliller gereğince tütün içmenin; fâsık kişilerin alışkanlığı ve boş bir iş olması, padişahın yasaklaması, sarhoş edici vasfını taşıması, içerken malın ve vaktin israf edilmesi nedeniyle haram olduğunu iddia etmiştir. O, bu kısa risalede tütün içmenin sağlığa faydalı olmadığını da savunmuştur. Saçaklızâde bu eserde hocası Nablusî'nin genel itibarıyla karşı çıktığı görüşleri benimsemiştir.

Tütün içmenin hükmüyle ilgili tartışmalar ilk ortaya çıktığı zamandan bugüne hiçbir zaman canlılığını yitirmemiştir, gelişen teknoloji sebebiyle yitirecek gibi de gözükmemektedir. Bu itibarla tütün içmenin hükmüne dair yazılan eserleri günümüz okuyucularıyla buluşturmak ve günümüz insanının hizmetine sunmak önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akgündüz, Said Nuri. "Osmanlı Mısır'ında Hanbelî Bir Âlim Mer'î b. Yûsuf ve Duhân Risalesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 211-241.
- Albayrak, Kamil Ruhi. "Saçaklızâde'nin İlahî Sıfatlara Yaklaşımı". *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018), 127-148.
- Barış, İzzettin vd. *Sigara ve Gençlik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Baysa, Hüseyin. "Ömer Müftî Kilîsî'nin Sigaranın Hükümü Hakkındaki Görüşünün Değerlendirilmesi -Risâletü'd-Dühân Bağlamında-". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 37-57.
- Bezâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418/1997), 3/151.
- Birinci, Ali. *Tarih Yolunda: Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvali*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2001.
- Boran, Mustafa. "Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 425-455.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Füsûl fi'l-Usûl*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Işık, Hüseyin Hilmi. *Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye*. İstanbul: Hakikat Yayınevi, 130. Basım, 2014.
- Kalaycı, Mehmet - Öztürk, Eyüp. "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin: Ebû Sehl Nu'mân Efendi ve *Tahlîlu'd-Duhân* Adlı Risalesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 1-45.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'î'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. nşr. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kurt, Muhammet Sacit. *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi -I-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Mehmed Tâhir, Bursalı. Osmanlı Müellifleri. nşr. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Mer'î b. Yûsuf, Zeynüddîn b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî. *Tahkîku'l-burhân fi şe'ni'd-duhân ellezî yeşrabühü'n-nâsü'l-ân*. nşr. Dâru İbn Hazm. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.
- Nâblusî, Abdülganî b. İsmâîl b. Abdilganî b. İsmâîl. *es-Sulh beyne'l-ihvân fi hükmi ibâhati'd-duhân*. çev. Muhammet Emin Efe - Ahmet Şenharputlu. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Nâblusî, Abdülganî b. İsmâîl b. Abdilganî b. İsmâîl. *es-Sulh beyne'l-ihvân fi hükmi ibâhati'd-duhân*. thk. Muhammed Edîb el-Câdir. Dimeşk: Dâru Neynevâ, ts.
- Özcan, Tahsin. "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri". *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*. 1/53-68. Kahramanmaraş: Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2005.
- Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

-
- Özen, Şükrü. “Molla Lutfi'nin İdamına Karşı Çıkan Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'nin *Ahkâmü'z-zındîk* Risalesi”. *İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2000), 7-16.
- Özen, Şükrü. “Tütün”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/5-9. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi. *Risâle fî tahrîmi'd-duhân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002311-CXXXI, 285b-286a.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi. *Risâlet fî hakki'd-duhân*. Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 771/3, 11b.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi. *Risâlet fî hakki'd-duhân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 02165-010, 215a-215b.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi. *er-Risâletü'd-duhâniyye*. Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 611/17, 70b.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi. *Risâletün fî hakki'd-duhân*. Konya: Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, BY00003480/6, 180a-180b.
- Saylan, Şenol. “Tütün Kullanımına Mutedil Bir Yaklaşım: Şevkizâde Süleyman Efendi'nin Duhân Risalesi”. *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (2020), 1399-1439.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. çev. Seyit Ali Kahraman. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Yılmaz, Fehmi. “Tütün”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/1-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Fehmi. *Osmanlı imparatorluğunda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.